

Minories ètniques, associacionisme i integració sociocultural

Jordi Garreta i Bochaca

Universitat de Lleida. Departament de Geografia i Sociologia
Complex de la Caparrella, s/n. 25192 Lleida. Spain
jgarreta@geosoc.udl.es

Resum

Les associacions, enteses com una forma de vertebrar la minoria i defensar-ne els interessos, és a dir, com a base per a l'acció col·lectiva, poden actuar com a catalitzador del procés d'integració social i de la seva negociació, com també de la seva participació política. Des d'aquest plantejament es presenta la síntesi d'un estudi de les associacions d'africans i gitanos de dues províncies (una de la comunitat autònoma d'Aragó i una altra de Catalunya) destacant-ne els objectius, el funcionament, els membres, les dificultats i els problemes i si tenen un paper important en el procés d'integració sociocultural dels seus «representats». Al mateix temps, utilitzant una enquesta i entrevistes en profunditat a individus d'aquests col·lectius, ens aproximarem al coneixement, a l'acceptació, a la participació... en aquestes associacions.

Paraules clau: associacions, africans, asiàtics, gitanos, integració.

Abstract. *Ethnic minority, associations and sociocultural's integration*

Associations, these understood as a way to give the minority a structure and defend its interests, that is, as a base for collective action, can work as a catalyzer of the social integration process and its negotiation, and also of its political participation. From this approach we are introduced to the synthesis of a research on Africans and Gipsies associations in two provinces (one in the Aragon Autonomous Community and other one in the Catalan Community), pointing out their aims, functioning, members, difficulties and problems and whether they have an important role in the process of sociocultural integration of their «represented». At the same time, we shall approach to the knowledge, acceptance and participation in these communities, by means of a survey and thorough interviews to individuals from these groups.

Key words: associations, Africans, Asians, Gipsies, integration.

Sumari

- | | |
|---|---|
| 1. Minories ètniques i associacionisme | 3. Participació i coneixement de les associacions entre les minories ètniques |
| 2. L'associacionisme de les minories ètniques: perfil i situació actual | 4. Conclusions |
| | Bibliografia |

1. Minories ètniques i associacionisme

Minories es consideren aquells col·lectius d'individus que es troben en inferioritat numèrica respecte a un altre col·lectiu —majoritari—, però que, alhora, tenen un sentiment de pertànyer-hi, pateixen situacions de discriminació i es troben en general físicament i socialment aïllats de la comunitat més àmplia (Giddens, 1994). La noció de minoria no és necessàriament una noció exclusivament basada en el nombre, sinó que també fa referència al grau de poder social de què es disposa: les majories numèriques poden ser minories socials (Wallerstein a Wallerstein i Balibar, 1991). Per Emilio Lamo de Espinosa (1995), en la situació multicultural actual la minoria es percep com a part d'una altra majoria alhora que la majoria es veu (o pot veure's) com a part d'una altra minoria.

Els moviments ètnics no són, ni han estat, únicament instruments d'inserció i participació de categories dominades i alienades: alhora són portadors d'orientacions culturals i socials modernitzadores aplicables al conjunt de la societat (Touraine, 1995). Les associacions representarien dins aquest context la forma visible de l'organització de tipus comunitari. A Espanya, dins el que s'ha anomenat *minories ètniques* destacariem un col·lectiu instal·lat de molts anys en aquests territoris, els gitanos, i una heterogeneïtat d'ètnies i nacionalitats que s'han agrupat sovint sota categories més àmplies amb diferents nivells de concreció segons a qui ens referim: «noves migracions», extracomunitaris¹, africans, magrebins i subsaharians, etc. No totes aquestes «noves migracions» han despertat l'interès d'investigadors i, per citar un exemple, dels mitjans de comunicació. La presència dels procedents de l'anomenat Tercer Món i en especial, en el nostre cas, els d'Àfrica ens han dut a redescobrir una diversitat cultural que ja existia. A partir d'aquestes migracions el reagrupament de famílies o individus d'un mateix origen nacional o religiós ha donat lloc a comunitats de fet. Els Estats han ajudat a passar les estructures informals a formals —per exemple, a França i Alemanya—, creant noves solidaritats on es combinen interessos econòmics, socials i polítics amb l'afirmació d'identitat. Les associacions es converteixen en el lligam entre l'acció concreta i els canvis estructurals que a llarg termini modifiquen les solidaritats. Alhora, la representació dels trets nacionals, culturals i religiosos pels intermediaris porta a la presa de consciència de les especificitats que cal reivindicar (Kastoryano, 1994). Per tot l'anterior considerem les associacions ètniques com un element clau en l'articulació de la vida social, cultural i política de les minories ètniques. Per Riva Kastoryano (1994), la negociació d'un grup o d'una comunitat depèn de la seva organització, del grau de participació dels seus membres i del seu impacte en el context.

1. El terme *extracomunitaris* l'utilitzarem en presentar les nostres dades en un sentit restringit, ja que farà referència a africans i asiàtics, unitats de la nostra anàlisi. De la mateixa forma, s'utilitza el terme en un sentit neutre, com també el de *gitanos, subsaharians...*, referint-nos simultàniament tant al gènere masculí com al femení. En el moment que sigui necessària l'especificació, aquesta es realitzarà.

Com assenyala Hepburn (1992), ja el 1830 Alexis Tocqueville, analitzant el pluralisme nord-americà, va destacar la tendència a l'associacionisme —polític, social, religiós i econòmic— com una forma de representació dels interessos dels diferents grups existents en una societat, i també com un mecanisme d'informació i de participació en la vida política. Però l'aïllament estructural i la manca de béns materials contribueixen a la creació d'associacions endògames per afinitat ètnica, lingüística o per patir situacions de marginació. En sentir-se exclosos i veure limitades les possibilitats d'interacció, es crea una consciència de «col·lectiu marginal» que produeix la percepció de l'exogrup com a «col·lectiu de marginadors». Sobre aquesta base, per exemple, d'identitat ètnica, es dona un control de l'endogrup i s'ofereix, a canvi, una certa seguretat, una integració i un sentiment de pertinença (Martin, 1993).

Si les immigrés originaires de certains pays finissent par acquérir une certaine cohésion sociale et par créer des institutions et des organisations qui leur sont propres, c'est souvent par réaction contre la discrimination qu'ils subissent dans la société d'accueil. Ils doivent se doter de moyens de pression pour défendre leurs intérêts. Une telle situation favorise la résurgence du sentiment d'identité «ethnique», qui prend de nouvelles significations dans le contexte particulier de la société d'accueil. (Richmond, 1984: 552)

És característic dels treballadors immigrants, segons John Rex (1987) —perspectiva estructuralista—, que les organitzacions ètniques, freqüentment amb la base en la comunitat residencial, formin focus alternatius de lleialtat i de base per a l'acció col·lectiva. Des d'aquest plantejament, la classe i la comunitat ètnica es converteixen, o poden fer-ho, en base alternativa d'organització dels immigrants. Aquesta organització cal que sigui entesa com a manifestació dels interessos especials dels treballadors immigrants en la societat metropolitana i del paper que han de tenir dins el canvi de referents estructurals. «Las culturas minoritarias dan acogida psicológica a sus miembros y, junto con las organizaciones propias, crean un tipo de solidaridad que los habilita para luchar mejor por sus derechos» (Rex, 1995: 210). Per citar-ne un exemple, a França (René Gallissot, Nadir Boumaza i Ghislaine Clément, 1994) els afores obrers són actualment el teatre de processos en el qual les polítiques públiques d'integració i d'inscripció social de les poblacions sorgides de la immigració han tendit a arrossegar els actors socials i les polítiques sorgides del moviment obrer. Aquestes accions, lligades directament al moviment social de les «segones generacions», mostren la incapacitat del moviment obrer en la lluita contra les situacions d'exclusió i segregació, de manera que aboquen els col·lectius implicats a l'autoorganització.

John Rex, a *Race and Ethnicity* (1986), inicia el seu discurs sota el referent del que ha anomenat *quasigrups ètnics*. Es refereix, utilitzant el concepte *quasigrups d'interessos* de Ralf Dahrendorf i variant-ne el contingut (1979), a entitats socials que prenen altres característiques que les associacions o comunitats. Les polítiques, cal que tinguin en compte que els grups ètnics són també grups d'interès quant a treballs, ocupacions i pertinences (Glazer i Moynihan, 1963).

Per Ralf Dahrendorf (1979), els *quasigrups d'interessos* són agregats sense estructura reconeixible, però els components dels quals tenen certs interessos comuns i una forma comuna de comportament, cosa que pot conduir en qualsevol moment a organitzar-se. Els *interessos latents* serien la característica formal constitutiva dels quasigrups d'interessos. Les expectatives inconscients dels rols són anomenades *interessos latents* que, en el moment de fer-se conscients, seran interessos manifestats —tot i això no és necessari ser conscients dels interessos per actuar d'acord amb aquests—. Dahrendorf considerava que la teoria del conflicte, de la qual és un representant, havia d'analitzar la relació entre aquests interessos.

El contenido especial de los intereses manifiestos sólo puede determinarse en relación con ciertas situaciones sociales existentes y siempre constituyen la formulación de una pugna, estructuralmente producida, del tipo de conflicto de clases. En tal sentido, los intereses manifiestos constituyen el «programa» de grupos organizados cuyo carácter queda aún por determinar. (Dahrendorf, 1979: 219)

Mientras que los intereses latentes constituyen un postulado para fines analíticos y en este sentido no «existen», los intereses manifiestos son simples realidades existentes en las mentes de los titulares de funciones, negativas o positivas de autoridad. La teoría de la formación de las clases tiene la misión de establecer una relación sistemática entre ambas categorías centrales, de intereses latentes y manifiestos. (Dahrendorf, 1979: 220)

La diferència entre quasigrup i grup d'interessos rau en les estructures d'autoritat de les associacions de dominació. Tot grup secundari pot ser interpretat com a grup d'interessos, per exemple: associacions professionals, clubs de futbol... En el moment que existeix un conflicte de grup evident, aquests grups d'interès passaran a ser grups de conflicte.

Grupos de intereses son grupos en el sentido más riguroso del concepto sociológico. Tienen éstos una estructura, una forma dada de organización, un programa u objetivo y un «personal» integrado por sus componentes. [...] Los grupos de intereses son siempre «grupos secundarios»; sus componentes sólo están en contacto permanente a través de su pertenencia común, esto es, por medio de la vía indirecta de los representantes, elegidos o designados por ellos mismos. (Dahrendorf, 1979: 222)

Els grups d'interessos són sempre empíricament més reduïts que el seu camp de reclutament, és a dir, els quasigrups. L'organització d'un quasigrup d'interessos necessita la presència d'uns capdavanters organitzadors i directors. La ideologia és alhora una condició de l'organització, així com també les condicions polítiques —l'autor ho exemplifica amb un Estat totalitari que impedeix la cristallització dels quasigrups—, la mobilitat social —per exemple, si el canvi de classes socials es produeix per generacions, existeix una gran estabilitat que permet la formació de grups d'interessos— i la «psicologia» dels membres —motius perquè s'activi la pertinença a una classe en uns contextos i no en

uns altres. El reclutament, si es realitzés per atzar tindria poques possibilitats de cristal·litzar com a grup d'interès o conflicte; en canvi, si esta estructuralment determinat, es delimita el camp de reclutament, el quasigrup es converteix en la base de constitució del grup d'interessos.

John Rex (1986) aplica el concepte a l'anàlisi de l'ètnicitat i dels quasigrups ètnics sense arribar a vincular-ho a l'associacionisme. Per Rex els quasigrups ètnics no són grups en si mateixos, però alimenten d'una forma de vida concreta. On no hi ha presència de característiques racials o culturals, el reconeixement dels individus com a membres d'un grup és lligat a la potencialitat de reconeixement, que ajuda a construir el quasigrup. Les relacions que s'estableixen entre un individu i el quasigrup ètnic no és valoren exclusivament per la utilitat que li pugui donar, sinó també pel sentiment de pertinença, la història i el territori comú. Aquest lligam —unitat ètnica— immediat és un recurs per a l'acció cooperadora. El quasigrup ètnic es pot convertir en grup ètnic en el moment que es busca un objectiu i s'actua. Tot i això, no s'exclou que els individus que integren aquests quasigrups comparteixin una posició en la jerarquia de l'Estat o en l'estructura social, i uns interessos comuns amb d'altres que no hi pertanyin.

D'altra banda, Frederick Barth (1976) presenta que els llingües ètnics persisteixen, és a dir, no depenen de l'absència de mobilitat, el contacte i la informació, però es vinculen a processos d'exclusió i incorporació a través dels quals les categories es mantenen, malgrat els canvis en les històries de vida. Alhora, també considera que les relacions socials importants es mantenen a través d'aquestes fronteres i es basen freqüentment en la dicotomització ètnica («nosaltres»/«altres»). El plantejament de F. Barth ataca els quasigrups proposats per John Rex (1986) utilitzant el terme *grup ètnic*. Mentre Frederick Barth veu que un dels aspectes principals del grup ètnic és identificar-se i ser identificat construint una categoria, no es qüestiona si la identificació pot entrar en conflicte amb la d'altres. Aquest enfocament se centra en el llingüe ètnic del grup, no tant en la matèria cultural que l'uneix, tot considerant que el que involucra pot canviar segons el temps i l'espai, però el grup ètnic perdura². Segons John Rex (1986), el que aquest presenta com a grup ètnic podria ser vist com una classe, l'Estat... Hi ha menys estabilitat en condicions ètniques i adscripcions ètniques que el que Barth afirma. Tot i això, tal com analitza F. Barth, l'ètnicitat és important, sobretot en les prescripcions que permeten l'articulació en sectors o l'herència d'activitats i proscripcions d'interacció de prevenció —en un nivell microsocial—. El que li discuteix John Rex (1986) és l'exten-

2. En aquest context, les relacions pressuposen una estructura d'interacció. Un conjunt de prescripcions governa les situacions de contacte i permet l'articulació d'alguns sectors o l'herència d'activitats, i un altre conjunt de prescripcions sobre situacions socials que prevenen relacions interètniques en altres sectors i així part de les cultures. El tipus de situació, sota aquest plantejament, seria una societat plural on els grups, separats per llingües, organitzen les seves vides religioses o domèstiques, però les regles d'interacció en el mercat serien fruit de la interacció entre els diferents grups ètnics (Rex, 1986).

sió a un nivell macrosocial i l'ús per explicar les relacions entre els quasigrups ètnics: cal considerar també les classes, els Estats i les castes —que comporten dominació, subjecció i segurament conflicte—. En síntesi, per John Rex, els grups ètnics es definarien per:

1. Les «races» poden ser la base dels quasigrups ètnics.
2. Es defineixen com a individus que comparteixen una cultura.
3. Emfasitzen l'existència de models complementaris de comportament que proveeixen de potencialitat per a la interacció.
4. Els membres s'identifiquen i són identificats de forma que també poden conduir al conflicte.

Per la seva banda Frederick Barth considera important l'etnicitat en les societats complexes i classifica els individus segons l'origen, els antecedents i, de forma general, el parentiu. El parentiu extens és danyat seriosament per la migració, i la socialització passa a dependre d'estructures artificials com són les associacions —fet que no succeeix entre el col·lectiu gitano—. La unió per una negociació amb el grup majoritari, superant l'aïllament social, condueix a l'afirmació dels valors i les creences. John Rex (1986) defensa el llinar com a marcador que pot afavorir els nostres interessos en un context particular.

Concretant més enllà de debats sobre els llinars i el paper de l'etnicitat, l'organització de la comunitat ètnica, religiosa, d'interessos o de circumstàncies (Kastoryano, 1994) permet la negociació de cada element de la identitat amb els poders públics³. Els militants poden portar una identitat col·lectiva construïda. Segons l'experiència migratòria o la situació de minoria, fan intervenir el món afectiu —pels lligams primordials— i el racional —pels lligams creats amb la societat, l'Estat i les institucions— per dur una acció més eficaç. Si la identitat és una estratègia d'acció, la formació d'una comunitat esdevé tàctica necessària per fer reconèixer les particularitats i la seva negociació amb l'Estat.

Una condició necessària per al sorgiment de moviments és l'existència d'atributs culturals objectius compartits pel grup ètnic, tot i no ser factors prou explicatius, ja que alguns moviments s'han generat dins grups ètnics caracteritzats per una debilitat d'atributs culturals. Cal, doncs, tenir presents altres factors:

3. Els estudis de grups ètnics als Estats Units i en altres països europeus posen de manifest que les comunitats apareixen a partir d'una situació de minoria —de fet o de dret— i fixen una identitat de reacció a l'ostentada en la comunitat nacional. A França, la mobilització de la comunitat política ha reforçat la identitat religiosa —islam—, fent de la religió una força mobilitzadora basada en l'oposició a la laïcitat. En aquest país es posa molt d'interès des de l'organisme públic per provocar una solidaritat entre veïns i allunyar la temptació d'una solidaritat ètnica —amb la qual cosa s'evita la negociació amb comunitats que han contribuït a formar—. A Alemanya la solidaritat ètnica es manifesta en el «mercat ètnic», que reafirma les relacions amb les estructures econòmiques i socials del context. Aquest lligam econòmic de les comunitats els dona pes per negociar amb el poder local i federal (Kastoryano, 1994).

les xarxes de solidaritat —permeten més densitat de relacions socials intra-grup—; una estructura d'interessos compartida i l'existència o el desenvolupament d'un sistema d'oportunitats polítiques favorable que permeti a les organitzacions del moviment explotar el potencial de mobilització. Com Porta i Mattina (1986) creuen, la combinació dels atributs culturals, les xarxes culturals i les estructures d'interessos determinen el potencial de mobilització en el qual poden confiar les organitzacions del moviment per configurar-se a si mateixes i per induir la comunitat ètnica a una implicació política.

El establecimiento de asociaciones preferenciales puede ser el resultado o de una política segregatoria, o de una voluntad de reunión, o incluso de los dos supuestos a un tiempo[...]

La formación de asociaciones étnicas voluntarias, a pesar de que juega un papel congregacional desde el punto de vista de aquéllos que las constituyen, reduce necesariamente las oportunidades de aparición de una intimidación inter-étnica. Por otra parte, refuerza las tendencias segregacionistas de los demás grupos, o bien acarrea multiplicación de formaciones del mismo tipo, con idéntico resultado global: la disminución de los contactos interraciales. (Douglass i Lyman, 1994: 66)

Per William A. Douglass i Stanford M. Lyman (1994), els conflictes entre grups ètnics o racials mantenen i reforcen la solidaritat ètnica. L'associacionisme voluntari comporta un replegament ètnic. La formació d'enclavaments ètnics i d'associacions voluntàries és vista com a inevitable i com a manifestació necessària d'assentament sobre la qual els grups minoritaris es construeixen i es defineixen, cosa que els permet una negociació de la seva integració social i la seva participació política (Castles i Miller, 1994).

1.1. Immigració i associacionisme

Tot i que breument, abans de centrar-nos en el cas espanyol, atorgarem especial atenció a l'associacionisme dels immigrants a Gran Bretanya i a França, fet que ens permetrà apropar-nos a la seva dinàmica de creació i desenvolupament. El problema de les minories ètniques arribades als anys cinquanta i seixanta a Gran Bretanya (Rex, 1988) se centrava en l'assoliment dels drets com a patrons o empleats dins un Estat de benestar i si en quedaven exclosos alhora que separats socialment i econòmicament. El resultat fou la creació d'una *underclass*, sense negar-los els drets legals i formals que es desprenen de la ciutadania. La situació posa de manifest la restricció en unes indústries i en uns treballs concrets i la segregació residencial —és interessant observar que la solidaritat es queda a la porta de la fàbrica i, quan l'immigrant arriba a la seva llar, es troba en una comunitat força segregada; a més, el moviment obrer que es mobilitza en la reivindicació de vivendes per altres obrers, per ell no ho fa—. Entorn dels anys setanta, les condicions de gueto havien sorgit, alhora que s'anava perpetuant la situació, ja que també els nous immigrants preferien àrees segregades per l'existència d'instal·lacions de la comunitat i per la protecció que suposa en un

context hostil. Alhora, aquesta segregació es trasllada a l'escola. John Rex presenta aquests col·lectius no només com a segregats, sinó també com a retinguts i oprimits en les classes baixes. Aquesta situació, que no ha de ser pas definitiva, condueix a l'organització i el desenvolupament de formes polítiques que modifiquen la relació de les minories (asiàtics i antillans, principalment) amb la societat.

El desenvolupament de la vida associativa de les minories ètniques permet estructurar les comunitats afavorint l'expressió i el manteniment de llur identitat cultural, però no arriba a fer recular les discriminacions socials, ni a assegurar una veritable ciutadania. A França s'observa com darrerament s'han activat els recursos comunitaris, que permeten mobilitzar «recursos ètnics» a nivell econòmic, l'afirmació d'identitats lingüístiques i culturals —associacions de pares d'alumnes, religioses...—, o l'augment d'influència del grup per a la solució de problemes d'ocupació, de lloguer, d'integració local... Aquests diferents aspectes no s'oposen, i donen lloc a la producció d'identitats col·lectives noves com la dels *beurs* (Tripier, 1989). El manteniment de les identitats col·lectives s'ha centrat essencialment, per als grups d'immigrants, en la recerca d'un compromís entre la integració social i el reconeixement de cert pluralisme cultural. Maryse Tripier (1989), posant de manifest com el doble estatut d'obrer i estranger segueix assignant a aquestes comunitats una posició de feblesa, agrupa en tres línies les accions dutes a França pels sindicats:

1. Accions en contra de les discriminacions.
2. Expressió de les aspiracions dels treballadors estrangers.
3. Agència de socialització de la cultura obrera i reforçament de les comunitats d'empresa.

Els sindicats actuarien en el camp laboral, i les associacions negociarien qüestions escolars, d'habitat... mantenint un equilibri. L'acció dels sindicats no reforçaria la identitat particular, però no la negaria sistemàticament. L'eficàcia integradora del sindicat s'atura en l'empresa i no sembla penetrar en les relacions interètniques generals. Per exemple, el desenvolupament de la vida associativa i la creació cultural i institucional dels joves fills d'immigrants en l'espai local representa, potser, una via de substitució a una socialització que no pot operar dins/en la cultura obrera de treball (Tripier, 1989). Les associacions ètniques sovint organitzen processos de formació comunitària: ensenyament de la llengua materna, organització de festivals, rituals... La llengua i la cultura tenen, a més a més d'un sentit de comunicació, un paper simbòlic de cohesió. El manteniment cultural ajuda a crear una base de seguretat que porta a la integració del grup en la societat majoritària (Castles i Miller, 1994). L'etnització dels productes socials expressa la preferència dels actors per definir-se per referents de tipus ètnic (nacional, cultural i lingüístic), més que per referències de tipus professional de classe o veïnatge, alhora que facilita la tendència a elaborar recursos sobre base ètnica i una infraestructura específica (escoles, associacions, serveis...) més o menys completa. Si inicialment aquests tipus de recursos són de natura funcional, posteriorment és una elecció voluntària pels avantatges

simbòlics i materials que comporta. Tot i això, hi ha un ventall de nivells organitzacionals dels grups ètnics i també de consciència d'identitat (Taboada-Leonetti, 1989).

A França s'observa molta heterogeneïtat entre els responsables associatius i les seves formes d'inserció en l'espai públic. Un estudi d'aquests militants posa de manifest l'existència de diferents ofertes polítiques en competició en l'espai polític francès per la representació política legítima dels joves immigrants. L'estructura obeeix a la diferenciació entre París i província, i entre grans associacions nacionals i petites associacions de barri. Marie Poinso (1991), que ha realitzat aquesta anàlisi, parteix de la hipòtesi que les orientacions ideològiques i les estratègies d'identitat de les associacions són condicionades pels recursos socials i polítics que poden mobilitzar, i no a la inversa.

Per finalitzar aquestes pinzellades referides a la participació política dels immigrants, retornarem a la investigació empírica realitzada per John Rex (1995) sobre les relacions ètniques a la Gran Bretanya que posa de manifest com s'ha volgut aplicar serioses polítiques de promoció de la igualtat d'oportunitats i el multiculturalisme: «Más aún, estas políticas contemplan la participación política directa de las minorías. Parece ser que, precisamente porque existe esta participación, en la actualidad se considera seriamente la adopción de medidas institucionales para tratar con las minorías en forma colectiva» (Rex, 1995: 221). Però aquestes polítiques no es converteixen de forma immediata en una harmonització de les relacions ètniques: el conflicte també pot sorgir. El que sí és cert és que les minories es mobilitzen per aconseguir més igualtat entre els seus membres i més respecte per les cultures —tolerància.

Centrats a Espanya, Rafael Crespo (1995), analitzant les *organitzacions dels immigrants* negroafricans residents a Catalunya, observa que les associacions són nacionals i no ètniques, pel reduït nombre d'individus d'aquesta darrera categoria. És més pràctic l'agrupament en categories nacionals o supranacionals.

[...] el grado de asociacionismo es bastante pequeño entre los inmigrantes del Tercer Mundo y Portugal en relación con otros países europeos. [...]

Las asociaciones tienden a potenciar la resistencia frente a los inconvenientes generados por la sociedad receptora y la solidaridad entre los propios inmigrantes. En cambio los centros de acogida ponen el acento en la integración social de estos colectivos, facilitando apoyo jurídico, capacitación laboral y, en general, asistencia material. [...] Las asociaciones tienden a primar el papel de la entidad como lugar de reunión y desarrollo cultural frente a la oferta de servicios y apoyo de los centros de acogida.

La existencia (número) y la participación (implicación real) de los inmigrantes en centros y asociaciones es difícil de precisar. (Prada, 1992: 229)

El Colectivo IOE (1987) diferencia organitzacions no governamentals, creades pels i per als immigrants. Tres serien els tipus d'organitzacions no governamentals que ofereixen els seus serveis als immigrants: les organitzacions ètniques —nascudes del propi grup minoritari i que representen els seus interessos— o coordinadores que les agrupen; les organitzacions «generalistes» de la socie-

tat majoritària —els seus serveis inclouen la integració dels immigrants com a part de la societat— i les organitzacions «especialitzades» en la integració dels immigrants des dels autòctons —en aquest grup s'inclouen tant les de prestació de serveis com les dedicades a la reivindicació política—. En el cas concret de l'associacionisme entre els marroquins residents a Catalunya, és encara una qüestió pendent la desconfiança entre ells mateixos —desconfiança existent entre àrabs i berbers, així com la que genera qualsevol associació en pensar que no es fa res desinteressadament—, que pot ser un element diferencial respecte a altres col·lectius (IOE, 1994).

Les tres categories d'organitzacions no governamentals tenen un paper fonamental en l'assentament i la integració dels immigrants. John Casey (1995) destaca les següents tasques realitzades que les converteix en importants:

- Vertebració de la vida social i esportiva de la comunitat.
- Acollida dels nouvinguts i orientació respecte als serveis i a les estratègies.
- Prestació de serveis com ensenyament de la llengua de destí i assessorament.
- Interlocució amb les administracions públiques i participació en òrgans consultius.
- Dinamització dels col·lectius quant a participació en la vida pública.
- Sensibilització de la societat en general de les noves realitats que sorgeixen de les relacions interculturals.
- Manteniment de la cultura pròpia i transmissió a les noves generacions.

Inicialment la pressió política i la iniciativa de prestació de serveis sorgeix dels tècnics i de les organitzacions no governamentals autòctones que parlen en nom dels grups minoritaris.

Dicha representación por parte de gente ajena a los colectivos resulta de la carencia de estructuras reivindicativas en los colectivos y de la falta de técnicos y líderes preparados para obrar en el sistema político del país de acogida, pero también se debe a que las ONG étnicas se ocupan más de tareas «domésticas» de su comunidad y de asuntos relacionados con el país de origen. El papel político de cara al país de acogida suele ser menos trascendente hasta que no se sienten lo suficientemente asentados —y tal vez suficientemente numerosos— como para empezar a movilizarse también en este campo y empiezan a desarrollar estructuras organizativas más sofisticadas y a asumir responsabilidades en un abanico más amplio de actividades. De los colectivos surgen técnicos inmigrantes, o hijos de inmigrantes, que asumen la gestión de las nuevas funciones. [...]

Al final, las ONG étnicas pueden tomar casi toda la responsabilidad para la presión política y participación en los procesos decisorios en nombre de los inmigrantes, creando sus propias estructuras de coordinación y de enlace con las administraciones. (Casey, 1995: 64)

Per John Casey (1995), els immigrants a Catalunya s'han organitzat per gestionar alguns aspectes de la integració i afrontar determinats problemes en

l'assentament. Pel que fa a la prestació de serveis i al paper d'interlocutors socials, dominen les organitzacions especialistes i generalistes autòctones. Immerses en una etapa de creixement i inestabilitat, reben poc reconeixement com a interlocutors. Creiem, doncs, que el caràcter reivindicatiu de les associacions amb la seva consolidació i amb l'assoliment de la integració sociocultural comportarà un sentit més participatiu, com succeí amb els immigrants interiors (Solé, 1981). Però no hem de perdre de vista que aquestes associacions poden ser una font d'innovació i de pressió per a l'elaboració de polítiques més adequades a les necessitats reals, així com també les que anteriorment hem esmentat com a creades per als immigrants.

Las ONG existentes, como Caritas y la Cruz Roja y las nuevas ONG especialistas como CITE (Centro de Información para los Trabajadores Extranjeros), SERGI-GRAMC, SOS Racisme, han aprovechado los conocimientos técnicos de los autóctonos, infraestructuras existentes y contactos políticos para conseguir la legitimación política y los recursos financieros necesarios para crear entidades más sólidas que tengan la capacidad de prestar servicios y crear presión política y social. Al mismo tiempo, las coordinadoras de estas organizaciones especialistas y generalistas no han tenido éxito [...] (Casey, 1995: 88-89)

1.2. L'associacionisme gitano

Una dinàmica històrica diferent han tingut les *organitzacions gitanes*, que Jean-Pierre Liégeois (1994) sintetitza en quatre períodes identificats principalment per la celebració de congressos:

1. Els anys seixanta: es confirma el moviment d'emergència de les organitzacions establint lligams a nivell internacional (Congrés de Londres).
2. Els anys setanta presenciaren el creixement de les organitzacions i unes incipients discrepàncies a nivell internacional (Congrés de Gènova).
3. Els anys vuitanta són d'estabilització: el Congrés de Göttingen marca la primera etapa, després del reconeixement del Consell Econòmic i Social de les Nacions Unides, com a organització no governamental.
4. Els anys noranta dominats per: la imatge dels bulevards —guetos— generats en diferents països, l'explosió d'un nombre important d'organitzacions polítiques i culturals gitanes —prop de mil a Europa durant el 1993— i la lluita pel reconeixement davant els agents institucionals —nacionals, regionals, locals...

Concretant, a Espanya l'evolució de l'associacionisme gitano és sintetitzada per Calvo Buezas (1993), en les fases següents: Primera etapa (1940-1963), repressió i cap tipus d'associacionisme ètnic; Segona etapa (1964-1976), pioner de l'associacionisme, l'església catòlica, etapa «beneficència»; Tercera etapa (1977-1984), democràcia, moviment gitano i conflictes, i Quarta etapa (1985-1993), institucionalització de l'associacionisme amb la col·laboració administrativa.

Per Jean-Pierre Liégeois (1994), aquesta nova forma d'acció política de les organitzacions no ha atropellat la tradició. Tradició i innovació apareixen juxtaposades i els innovadors són considerats sovint com a trànsfuges que abandonen la societat gitana o no hi són prou implicats. Els càrrecs sovint són vistos com a defensors dels propis interessos i com a innovadors, a ulls dels gitano. D'altra banda, ser una figura política pot ser atractiu, ja que pot implicar el reconeixement, el respecte que, com a gitano, té difícil d'aconseguir. Es planteja un dilema: per continuar com a gitano cal organitzar-se, i per fer-ho de cara al no gitano cal servir-se dels instruments dels païos, acceptant valors, formes de fer, etc. que no els són propis. El canvi produït és lligat al desenvolupament dels moviments religiosos pentecostalistes i catòlics carismàtics que afavoreixen l'exteriorització dels sentiments i d'una vida difícil. Els més integrats a través d'associacions i els gitano de base pel pentecostalisme coincideixen en la intenció de resolució de la problemàtica gitana, en el reconeixement de la diferència i adquisició d'una ciutadania plena (San Román, 1994; Garreta, 1998a).

[...] les fissures provenien de les divisions de l'estatus que partien el món per a cada grup de parents entre ells, altres com ells, gitano rics i gitano *pelúos*. Cadascú era *pelúo*⁴ per a algú i es defensava titllant aquest algú d'*apayao*. Sobre aquestes bases socialment tan dèbils i tan fragmentàries s'ha anat creant un doble moviment: el pentecostalisme i les associacions gitanes. [...] El pentecostalisme gitano sense cap poder polític, extraordinàriament arrelat en les bases de tots els àmbits, lluitador infatigable contra les drogues i la violència, s'oposa en estructura, objectius i procediments a les associacions gitanes, amb una implantació escassíssima en els gitano de base, estretament vinculades a l'Administració i mantingudes per ella en la seva majoria; tots dos moviments són ètnicament militants i unitaris; tots dos modelen i orienten d'una manera diversa l'incipient nacionalisme gitano. (San Román, 1994: 115)

Després de 1989 i 1990, es desenvolupa una exteriorització de l'orgull gitano, juntament amb una voluntat de lluita per la cultura. Això és el que ha conduït Europa a un increment de les activitats realitzades per les organitzacions —no exclusivament polítiques—. Les organitzacions, a nivell polític, són considerades interlocutors vàlids per les autoritats locals —l'aparició del «poder gitano» evita que els poders treballin sense acord previ i, alhora, en les seves paraules, es reconeix un pluralisme cultural—. En el moment que els ajuts, les subvencions, etc. s'adrecen als individus, aquestes organitzacions intenten accentuar el paper de la comunitat, i el seu dinamisme depèn dels individus que la formen. L'organització internacional es convertiria en un corrector de perturbacions, un símbol de seguretat. El gitano, com a acte polític manifestat, proclama i assumeix la seva identitat alhora que es distancia dels prejudicis i els estereo-

4. Aquest terme és utilitzat pels mateixos gitano per designar altres membres del mateix col·lectiu de posició econòmica i «estil de vida», com han dit els mateixos entrevistats, inferior a la seva.

tips manipulats, referent habitual de la societat majoritària (Liégeois, 1994). En l'etapa que es considera que els gitanos són «desviats», les organitzacions reivindiquen els valors propis en el laberint de l'Administració (Liégeois, 1987).

[...] la Asociación Española de Integración Gitana y la Asociación Española Presencia Gitana, que centran sus esfuerzos en la promoción sociocultural desde la realidad de la denotada pobreza y las peculiaridades étnicas, tratando de superar el racismo social hacia este grupo minoritario sencillamente porque no se amolda a las normas de comportamiento social establecidas por una mayoría. En este sentido componen el grupo étnico no sólo mayoritario sino probablemente más marginado del sistema social. Pero es una marginación involuntaria ya que la no integración se da por la carencia de algunos requisitos o por el inconsciente rechazo del propio sistema social. (Cebrián, 1992: 12)

El caràcter de les associacions gitanes resulta difícil de determinar si no es coneixen en profunditat, ja que «representen [...] recursos estratègics legítims i etnopolítics, però molt diferents entre si, de manera que mentre unes són noves adaptacions d'estratègies culturals molt antigues, d'altres representen un pas definitiu cap a una integració ètnica, almenys com a tals associacions, per més que la base estigui lluny de tot això». (San Román, 1994: 148)

2. L'associacionisme de les minories ètniques: perfil i situació actual

A continuació es presentaran els resultats obtinguts de l'estudi de l'associacionisme extracomunitari i gitano en dues comunitats autònomes diferents, concretament a l'Aragó —Osca— i a Catalunya —Lleida—, a partir d'unes metodologies i tècniques d'investigació quantitativa i qualitativa cercant-ne la complementaritat. La primera fase, quantitativa, consistia en una enquesta a vuit-cents individus pertanyents al col·lectiu gitano i al col·lectiu d'immigrants extracomunitaris africans i asiàtics que hi resideixen⁵. La segona fase, qualitativa, es basa en trenta-sis entrevistes en profunditat a individus dels dos col·lectius i alhora a representants de les associacions «que els representen». Així, el treball de camp qualitatiu ha incorporat també les associacions d'immigrants i gitanos (no mixtes) existents a Lleida i a Osca⁶. En concret, s'ha entrevistat els seus principals representants (presidents), que ens aproximen a

5. Per a l'obtenció de la mostra s'ha utilitzat el mostratge aleatori estratificat no proporcional. El càlcul de la mostra analitzada s'ha realitzat considerant el cas més desfavorable ($p = q = 50\%$), una confiança del 95,5% i un error de $\pm 3,5$, i n'ha resultat una mostra de vuit-cents individus.
6. Les entrevistes realitzades als extracomunitaris inclouen la totalitat de les associacions existents en el moment de realitzar el treball de camp: Sadaka Cultural Mediterrània (Cervera), Associació Africana de Lleida i Província (Lleida), Associació de Dones Gambianes (Lleida), Asociación Argelina de Zaragoza o Aljafería (Saragossa), Asociación de Mujeres Africanas de Zaragoza (Saragossa) i Asociación de Africanos de Aragón (Saragossa). Les entrevistes realitzades a associacions gitanes són les següents: Associació Futur (Lleida), Associació de Promoció Gitana (Saragossa) i Plataforma de Jóvenes Gitanos (Saragossa).

Taula 1. Descripció de les associacions i dels associats.

Associació	Membres	Participació	Sexe	Edat	Nacionalitat	Formes d'afiliació	Any de creació
Sadaka Cultural Mediterrània	200 afiliats, molts no ho estan	10 la directiva	Homes	28-34	Magrib	Al CITE Sense quota	1991 (abans de la regularització)
Associació Africana de Lleida i província	246 socis	Molt pocs	Homes	20-40	Àfrica negra	Requisit: legals 500 pts. al mes	1986
Associació de Dones Gambianes	30	Poques	Dones	20-35	Gambianes, Àfrica negra i espanyoles casades amb africans	Legals i il·legals Sense quota	1994 (legalització: 1996)
Argelina de Zaragoza	100 fixos, altres il·legals	10	Homes, 2 dones	20-40	Algerians	Sense requisits Sense quota	1994
Asociación de Mujeres Africanas de Zaragoza	70	Molt poques	Dones	17-60	Tot Àfrica, sobretot Àfrica negra i, pel color, alguna sud-americana	Sense requisits Quota voluntària	1992 (legalització: 1994)
Asociación Africana de Aragón	200-220	2 o 3	Homes, algunes dones	20-35	Tot Àfrica	Sense requisits 500 pts. al mes	1991-1992
Associació Futur	200-230	Molt pocs	40% homes 60% dones		Gitanos	Sense requisits formals Quota: si cal	1993
Asociación de Promoción Gitana	Tots els d'Aragó (8.000)	15	Mixta	> 16	Gitanos	Sense requisits Quota: si cal	1971
Plataforma de Jóvenes Gitanos	500-550	5 a 7	Mixta	15-26	Gitanos	Sense requisits Sense quota	No es coneix, entorn de 1990

les activitats organitzades, als objectius que tenen, a la coordinació amb les altres institucions públiques i privades... i, en definitiva, al seu paper en el procés d'integració sociocultural dels seus representats. A partir d'aquestes entrevistes definirem breument el perfil dels seus membres, el percentatge de participació, les formes d'afiliació i l'any de creació per posteriorment passar a estudiar-ne les característiques. Però abans hem de posar de manifest que algunes d'aquestes associacions es coordinen amb d'altres a nivell autonòmic o nacional. Per exemple, Sadaka Cultural Mediterrània (recordem que es tracta de magrebins) estan dins el Consell Assessor d'Immigrants a Catalunya (constituït el dinou de novembre de 1994), on es discuteix sobre la cultura, l'ensenyament, la sanitat... amb la intenció de millorar la seva vida quotidiana a Catalunya. D'altra banda, a Osca, l'associació Alfajería d'algerians també es coordina a nivell nacional, tot i no tenir estatut nacional, amb d'altres associacions (Alacant, Madrid...) i al mateix temps mantenen contactes amb els consolats.

De la taula anterior es desprèn com principalment les associacions es creen tenint molt present «la frontera» existent entre el Magrib i l'Àfrica negra. Així podem observar com aquestes zones que engloben diferents països actuen com a potenciadores de solidaritat i identitat que es trenca en el moment que el nombre impedeix aquesta diferenciació, o ben al contrari quan el nombre possibilita associacions nacionals com per exemple l'Asociación de Argelinos, que, pel seu nombre i organització, tenen entitat pròpia. En definitiva, el reduït nombre d'individus d'una mateixa ètnia o nació condueix a recórrer a altres adscripcions, resultant associacions internament força heterogènies. Per centrar-nos en una de les dues zones, a Lleida, les associacions d'extracomunitaris es diferencien, com hem afirmat, entre Àfrica negra i Magrib, però això no ha succeït sempre, perquè una associació que és conjunta en un primer moment es divideix en tres d'acord amb el criteri de zona de procedència i també amb el de religió i nivell de seguiment d'aquesta (islam):

[...] problemas dentro, unos no pueden ir con otros porque tienen ideas diferentes y aquí se formó otros grupos dentro de la asociación, primero son los moros, pero para decidir [son] los magribis que es una Asociación Cultural Mediterránea y otra asociación que es la Atlas que son también los árabes y la asociación islámica. Pero desde primero todas dentro de la asociación Africana de Lleida y provincia. (ASAFHL)⁷

El primer cas que apuntaven, col·lectius poc nombrosos, condiciona les organitzacions de dones que sota el nom d'africanes reuneixen subsaharianes, les més nombroses, i magrebines. En les dues províncies s'ha creat l'associació de dones, amb menys participació pel seu nombre més reduït, i, malgrat el nom restrictiu de Gambianes a Lleida, abasten les dues zones de procedència,

7. A partir d'aquest moment s'utilitzaran acrònims per identificar les entrevistes en profunditat i el perfil de l'entrevistat. En aquest cas es tracta d'una associació d'africans, formada per homes i residents a Lleida.

tot i que són principalment dones de l'Àfrica negra, ja que hi ha molt poques dones magrebines. Fins i tot a Osca hi participa alguna sud-americana, perquè diuen que és del mateix color i es troba en una situació semblant.

Tot i que la majoria d'associacions intenta agrupar el màxim d'individus, segons el seu perfil, la participació real és molt baixa en tots els casos. Unes poques persones, com ens han dit els entrevistats, «han d'estirar i fer funcionar l'associació». Aquest és un discurs que es va repetint en les entrevistes i que exemplifiquem amb la transcripció següent:

Hay que no, que no están dentro de la asociación, ya tienen sus vidas, tienen ya, hay que tienen miedo, nosotros no estamos acostumbrados a las asociaciones, yo personalmente nunca en Argelia. (ASAHO)

Aquest fet i la manca o limitació dels ingressos via quotes o subvencions condicionen molt el treball associatiu, com també ho fa la joventut de moltes d'elles. Respecte a l'any de creació, s'observa que pràcticament totes les associacions estudiades han iniciat el seu camí durant els anys noranta, i moltes d'elles després de mil nou-cents noranta-tres. Només una de les associacions, la Asociación de Promoción Gitana, fa molts anys que funciona (concretament, vint-i-quatre), això, com veurem, comportarà més organització, un nombre més elevat d'actuacions i el fet de ser més reconeguda com a interlocutora per l'Administració.

Els motius per crear una associació d'immigrants es reflecteixen en els objectius que volen assolir. Com a exemple representatiu ens serveix la següent argumentació sobre els motius i el procés de creació d'una de les associacions:

[...] nos hemos juntado un par de argelinos amigos, aquí, como hemos visto que había muchos problemas, en España, no solamente en Aragón con el tema de papeles. Con lo que está pasando en Argelia y viene mucha gente de Argelia, hemos hecho una semana cultural, una semana de exposición tema gastronómico, charlas... todo lo que te viene son gente que no tiene trabajo, gente que no tiene papeles, gente que no tiene vivienda, gente que no tienen para ir de viaje, muchos... (ASAHO)

Els principals objectius que volen assolir aquestes associacions d'extracomunitaris són reflex de les motivacions i inquietuds que han conduït a la seva creació. D'una forma esquemàtica els principals objectius que volen assolir són:

1. Creació i potenciació d'una xarxa de relacions entre els residents que actüï com a protecció davant situacions de necessitat.
2. Assessorament administratiu (principalment, ajut a la tramitació dels documents per la regularització).
3. Assessorament dels drets laborals.
4. Assessorament social, principalment sobre condicions d'habitatge, discriminació i racisme. Hi ha des d'aquells que només volen treballar sobre les

condicions de l'habitatge, fins als que també reflexionen sobre el que representa la integració al barri, als espais d'oci, etc.

5. Evitar la pèrdua de costums, tradicions..., en definitiva, de la cultura pròpia.
6. Organització d'alguns cursos de formació (aquest objectiu és més una fita que una realitat).
7. Trobar l'espai de la dona africana en la societat espanyola traient-la de la invisibilitat actual (objectiu concret de les associacions de dones).
8. Aconseguir un espai per reunir-se; en la majoria de casos, aquest no existeix, o s'utilitzen espais en préstec com fa el CITE a Lleida amb els magrebins i l'Associació de Barris amb els africans, on es poden anar a reunir i els afilien.

Entre els gitanos podem observar que hi ha objectius comuns als anteriors, però emfasitzen el tema cultural, formatiu i de negociació amb l'Administració i dins el mateix col·lectiu, i atorguen menys paper al treball i l'habitatge⁸. La negociació que es fa necessària es reflecteix en el fragment següent:

[...] és un col·lectiu molt conflictiu, no tots, però bueno hi ha un trenta per cent que estan fora de les normes. Viuen com poden i llavors és allí on tens que intervindre. (ASGMIL)

Per la seva banda, els principals objectius de les associacions gitanes presenten diferències, per la situació de la minoria, però sense allunyar-se d'uns plantejaments coincidents:

1. Promoció i integració del gitano sense pèrdua de la cultura pròpia.
2. Mentalització dels gitanos de la importància de l'escola.
3. Promocionar socialment els joves del col·lectiu, sobretot a partir de la base educativa i formativa.
4. Revalorització i recuperació de la identitat gitana a partir de transmetre les pròpies tradicions a les noves generacions.
5. Lluita contra el racisme i la discriminació.
6. Actuar com a mitjancer amb l'Administració i altres institucions.
7. Eradicació del barraquisme i lluita contra la vivenda degradada.
8. Lluita contra la marginació, la droga i la delinqüència.

De l'anterior constatem com hi ha alguns objectius que comparteixen els dos col·lectius i que es posen sobre la taula en la Plataforma Intercultural de Lleida. Entre aquestes actuacions conjuntes destaquem la idea de donar a

8. Aquests objectius serien molt importants per una part del col·lectiu, al qual es farà referència més endavant, que constitueixen una associació gitana, no legalitzada, i l'hem considerada més un grup de pressió amb un *tio* al cap i per unes demandes concretes que una associació pròpiament —es pot veure a l'entrevista (GH63CL).

conèixer les cultures particulars organitzant una jornada intercultural, que pretén augmentar la força dels col·lectius units davant l'Administració. Encara que també apareixen crítiques per considerar que no s'aconsegueixen gaires coses, les relacions amb l'Administració no són més fluides, i les activitats organitzades any rere any són les mateixes (ASMAGHL). A l'Aragó existeix la Coordinadora de Inmigrantes de Aragón, que realitza aquestes funcions però centrades al col·lectiu d'estrangers (llatinoamericans, dones africanes, illencs de Cap Verd...) sense relació amb els gitanos, que per si mateixos ja tenen un paper prou significatiu, com hem manifestat, pel temps que fa que funcionen i pel treball que realitzen.

Entre els extracomunitaris una de les idees bàsiques, quan ens allunyem dels objectius més vinculats a les condicions de vida, és donar a conèixer la seva cultura i les seves tradicions com a forma de lluita contra el racisme i la discriminació per motius culturals, i també conèixer la cultura dels autòctons per poder viure i treballar aquí⁹. Desgraciadament, aquest projecte s'aplica poc sovint:

El año pasado estuvimos las mujeres bubis, por ejemplo, con otras mujeres de pueblos, explicando, contando [...] Sí, contándoles y además estaban superinteresadas, es una cosa que también teníamos en mente pero que no ha habido forma de sacarla adelante, el poder ir por los alrededores que ya van yendo más trabajadores al campo, negros con sus mujeres y entonces pues explicarles un poco de las culturas... fui a un pueblo, bueno, que fuimos varias en varios días, cada cual fue a hacer un trabajo de cocina mientras ibas haciendo el trabajo pues ibas explicando y diciendo: «Mira, pues en los pueblos de allí como resulta que no hay esto, pues se utiliza... no hay aceite de oliva, pues se utiliza aceite de palma», cosas de este tipo, y estaba preparando con pollo y me dice la señora: «Anda, pues si lavan el pollo igual que nosotras», digo: «Pues no vamos a lavar a escupitajos». Que es que muchas veces desde luego es un poco triste y lamentable lo lejano que está la gente a pesar de los medios de comunicación, lo lejano que está la gente de la realidad. (ASAFDO)

Si otra persona conoce mi cultura y otra cultura se va a enriquecer más, de ahí yo comprendo, yo entiendo, puede vivir con la sociedad occidental porque conozco su cultura, si no conociera esta cultura no puede vivir aquí [...], aquí se toma cerveza, mira las putas por ahí... de cosas que tú no, no es de tu cultura, pero conociendo de esta cultura tú vas a aceptar que esta persona toma su cerveza [...], hasta las personas que son inmigrantes, que no conocen bien la cultura occidental, le parece un poco extraño. (ASAFMIO)

Conèixer una altra cultura no significa voler perdre la pròpia. Els discursos sempre apunten a la necessitat de mantenir-la en la distància a través de les reunions i celebracions que fan, de l'ensenyament a casa d'aquesta cultura..., però també n'hi ha que són conscients que hi ha una certa aculturació en els més joves:

9. En alguns casos detectem com es promociona el català, perquè es creu que facilita la integració.

No es para no seguir la cultura de aquí, sino al revés, para llevar las dos culturas para integrar aquí en la sociedad pero sobre... y respetando a la nuestra también... reservando cultura siempre. (ARIHL)

Son culturas diferentes, muy diferentes, pero hay límite, no vamos a entrar al cien por cien en la cultura mayoritaria, en la cultura española. (ASAH0)

També els representants d'associacions gitanes volen mantenir la cultura pròpia, però aquests són més agressius davant la possibilitat d'incorporar trets culturals paios. En alguns casos es diu que la cultura paia no pot aportar res de positiu a la gitana —valors que ells tenen molt presents com la virginitat, el respecte a les persones d'edat, la importància del *tío*, el valor de la paraula... que els paios els han perdut (ASGMIL)—. Però alhora hi ha la consciència que s'està perdent part d'aquesta cultura per l'assentament, les opinions dels joves que diuen que no cal mantenir determinats costums, la penetració del món de la droga... Un representant dels joves gitanos ha explicat que davant aquesta pèrdua de la cultura d'alguns joves, amb els quals s'associen, hi ha la necessitat de revaloritzar la cultura gitana en tots els camps, també en l'escola, ja que hi ha una situació com la que descriu a continuació:

La situación cultural, hoy por hoy, en el pueblo gitano hay dos fases. O sea, hay dos escalas, por decirlo de alguna forma: está el gitano encumbrado, tienes Peret, tienes los Chipen, tienes el Joaquín Cortés, tienes los Quetama, tienes los artistas grandes que realmente, pues los gitanos es un pueblo con sus manifestaciones artísticas, pues da unos artistas de muchísima talla, eso no lo puede negar nadie [...] Nos falta muchísimo más fomentar la cultura literaria, por decirlo de alguna forma, hoy en día tenemos fotografías gitanos y además son bastante buenos y están reconocidos, hay que darles un poco de propulsión, hay que darles un poco de propaganda para que la gente se haga eco de que los gitanos no solamente sabemos cantar y bailar, que sabemos hacer muchísimas cosas más [...]. La situación cultural pues, hoy por hoy, la verdad es que es realmente baja, en el estrato bajo. Hay gitanos que, como te digo, están encumbrados, pero la mayoría del pueblo gitano no ha tenido una educación. (ASGMIO)

Com ens diu el representant d'una altra associació gitana, i com hem vist anteriorment, l'escola genera reticències i aquestes són un fre per a la millora de la comunitat gitana. Al mateix temps, el fet que les associacions tinguin com un dels objectius apropar els infants a l'escola fa que els seus representants siguin vistos com a «traïdors», ja que no es veu que vulguin apropar l'escola als gitanos sinó a l'inrevés:

[...] [hi ha] por a... a que la integració passi per una pèrdua de la pròpia essència gitana. Per això que molta gent té... pues, bueno, molta reticència a que els crios continuïn estudiant, que les nenes vagin a l'escola [...] [cal] que pares d'aquests joves i aquests crios realment vegin que la cultura paia no absorbirà l'essència de la cultura gitana [...] perquè si veuren que si els fills estudien, no es casaran gitanos entre gitanos, sinó que també aspiraran a tindre

vincles en d'altres nivells, no?, de... de formació i econòmics, i llavors, què quedarà del gitano? (ASGMIL)

Per altra banda, la interlocució amb l'Administració i altres institucions comporta reunions i trobades amb alcaldes, assistents socials, representants de Benestar Social, etc. per la recerca de recursos, per assolir formació, per manifestar queixes i per donar-se a conèixer i que se'ls tingui en compte. Però el resultat d'aquestes trobades sovint no és satisfactori. En concret per als representants de les associacions d'estrangers que reben, en conjunt, poques ajudes, els condiciona que es desenvolupin i quallin:

[...] desde siempre hemos tenido un choque con la Diputación General, con el Ayuntamiento por el tema de la asociación, que colaboran, pues por eso y más vienen dinero del tema Horizonte que viene de la Comunidad Europea por inmigrantes aquí y siempre hemos dicho: ¿Por qué? Si estamos trabajando aquí inmigrantes, pues al menos tener un apoyo, locales, por ejemplo, o económico, lo que sea, o cuando presentamos cursos de formación profesional que no aceptan, pero por eso siempre hay un choque, es que es algo político porque siempre el dinero se va entre sindicatos, Cáritas, lo mismo... Yo lo he dicho y lo he dicho en sus caras que no tengo miedo a nadie, que eso por voto, se pueda decir en las elecciones, das que piensas que ya estamos aquí no sólo nosotros, ya vienen nuestros hijos. (ASAHO)

Es mantenen relacions de les associacions d'immigrants amb l'Administració en els sentits que hem vist, però també n'hi ha amb organitzacions no governamentals i sindicats. En tots els casos apareix un problema: el que s'ofereix com a formació o millora només fa que perpetuar-los en la situació actual:

[...] esta gente tiene nivel, tiene estudios, no se van a quedar a trabajar en eso... la formación que vas a hacer va a ser un fracaso, o sea, ahora piensan en otras cosas, formación profesional mecánicos, lo que sea y ellos hacen lo que les da la gana, piensan ellos, no quieren que les echemos una mano, nos echan a gente por ejemplo cuando hay una formación profesional [...], estamos colaborando... con CCOO... más yo no digo CCOO, sindicato, todo el sindicato pero la área de inmigración vemos que son falsos, trabajan el tema de inmigración pero no hay ningún inmigrante trabajando con ellos, te critican y es, pues un poco... eso, hablo en todos los sindicatos, es que no hay una colaboración, te llaman, yo no he visto aquí ningún inmigrante trabajando con ningún sindicato, para nosotros son falsos [...]. Conflicto, no es un conflicto, porque antes ellos siempre cuando hacían algo nos llamaban para poner nuestros nombres, tenemos que estar en el proyecto, pero estar. (ASAHO)

Aquesta utilització també la manifesten les associacions de dones, que no estan d'acord amb servir de pantalla i que els altres organitzin i gestionin els recursos:

Diputación, Ayuntamiento alguna vez sí que nos han convocado y tal, a ver si queríamos participar como la campaña esta por ejemplo de Juventud contra

el racismo y la xenofobia que figuramos en un principio en el cartel y tal, pero después vimos que nosotras no tenemos capacidad como para una movida de este tipo, tendríamos que tener una ayuda, una financiera para poderla llevar a cabo. Sin embargo, como no existía esa ayuda que parecía ser que teníamos que poner nosotras del propio bolsillo que encima que no tenemos, no era posible, pues dejamos de acudir a las reuniones y demás, que a lo mejor que pueden decir que no nos gusta colaborar, pues cada cual lo puede entender como quiera, tampoco nos gusta discutir con nadie. (ASAFDO)

Entre els gitanos, també es dona la limitació econòmica com un dels motius que dificulta la tasca quotidiana, i també es reproduïx la idea que són cridats i utilitzats per «fer la feina bruta de carrer». Sempre que hi ha problemes els criden per fer de mitjancers en el conflicte i poder resoldre'l (ASGMIL). Simultàniament, els joves gitanos, molt més reivindicatius, consideren l'Administració com un obstacle que s'ha de superar, perquè els ha creat dependència:

[...] llegas al Ayuntamiento... ves que hay una sección dentro de Acción Social que se llama «Minorías étnicas», en esa sección de minorías étnicas para nada está representado el pueblo gitano, no hay ninguna persona que se haga cargo, no hay ninguna persona gitana que, no sé, lleva a cabo actividades con el pueblo gitano [...]. Nos han hecho casi esclavos de esa subvención, porque han, por así decirlo de alguna forma, han fomentado eso dentro del pueblo gitano... han pretendido que el pueblo gitano sea un parásito social [...], hay muchísima más voluntad de hacerlo a nivel europeo, por parte del Consejo de Europa, que las... que por parte de las instituciones, por los ayuntamientos y las diputaciones. (ASGJMIO)

Tot i l'anterior, compartit per la majoria d'associacions, l'objectiu d'actuar com a mitjancer amb l'Administració i altres institucions s'ha assolit en la que fa més anys que treballa (començà el 1971), la qual cosa li ha suposat tenir un paper destacat en parlar d'actuacions concretes i projectes de futur. S'ha convertit en l'interlocutor més reconegut per a l'Administració que hem detectat, per exemple, hi ha col·laboracions concretes amb ajuntaments i la universitat per l'alfabetització d'adults, i s'ha demanat finançament per a projectes conjunts¹⁰:

Ya tenemos una parte del Ministerio que nos ha mandado para comprar herramientas y después entra el INEM, pero primero tiene que ver la herramienta el INEM, y el Ministerio pues ha puesto primero su dinero y el INEM pondrá otra parte. Un curso de albañilería que terminará con el del Fondo Social Europeo que el gitano mismo se hará su vivienda. Entonces el alcalde nos tendrá que donar el terreno, a payos y gitanos, ¿eh? La otra parte se encarga la Federación de Barrios de aquí de Zaragoza y se busca la vida para sus payos y

10. Resulta evident, però no per això menys destacable, que aquesta associació treballa en tot l'Aragó i per tant Osca no gaudeix de tot el que es detalla.

nosotros para los gitanos, aunque lleve junto el programa [...] y lo pensamos hacer a nivel nacional, para que después lo cojan los demás. Y, como el seguimiento escolar que lo hicimos desde aquí antes y después se ha ido extendiendo [...]

Uno de los proyectos que tenemos, tenemos muchísimos proyectos en cabeza. Uno de los proyectos que tenemos es el de las subcontratas con el Ayuntamiento, así como los minusválidos tienen una cláusula por la cual ellos se les permite, hay cierto, un tanto por ciento de los minusválidos que, que trabajan en las subcontratas del Ayuntamiento por ley, estipulado por ley, pues así sí se podía hacer una cosa similar con el pueblo gitano, una discriminación positiva. La discriminación positiva, hoy por hoy, es totalmente necesaria para el pueblo gitano, es totalmente necesaria por lo que te he contado antes del contexto histórico, por la deuda histórica que hay. (ASGJMIO)

La participació social i política a través de l'associació és sempre suggerida per institucions, per ssociacions o per l'Administració. Aquestes associacions porten la iniciativa en activitats molt concretes, per exemple la jornada intercultural, anteriorment citada, i fan de comparsa, com ja es queixen, en la resta de casos. Aquesta trobada és organitzada per la plataforma intercultural (a Lleida) i es converteix en un espai de contacte de les diferents minories amb la majoria (sovint amb un sector ja conscienciat d'aquesta¹¹) i on els organitzadors es troben còmodes:

[...] hay veces una fiesta, vamos, no hay racismo ni nada, todo el mundo se divierte, blancos, negros, todo el mundo se divierte. (GEH27SL)

Malgrat que tenen condicionades les actuacions, pensen que s'hauria de participar molt més socialment, però estan limitats. D'altra banda, la participació política també és desitjada, per uns sense condicions i per altres amb la condició que haurien de tenir prèviament el dret de vot en les locals (extracomunitaris), fet que els faria interessar-se pels beneficis que els pot suposar. Amb el que coincideixen és que els polítics menteixen sovint, els enganyen amb bones paraules i després res més:

Aquí en España nos gustaría mucho meternos a trabajar con partidos políticos, hemos tenido muchas, nos mandan de vez en cuando aquí y todo, pero cada uno tenemos nuestra ideología [...]. Los políticos, la mayoría, te mienten y

11. Tot i que hi ha d'altres persones, la festa és un espai de trobada dels interessats en la situació de les minories ètniques i de molts professionals que hi treballen. En una d'aquestes festes es va realitzar un treball etnogràfic que permeté observar, entre d'altres aspectes interessants, com les relacions que s'establiren foren principalment amb membres de la pròpia minoria, o amb païos o autòctons (no gitanos), segons el col·lectiu a què ens referim. Això s'observa en les activitats organitzades, espectacle, i en l'oferta dels diferents productes que es poden consumir en el dinar, sembla, i les dades de l'enquesta ens reafirmen en el convenciment que les relacions s'estableixen principalment amb la «majoria» i existeixen poques relacions entre minories. Altra vegada es reproduïx la diferenciació entre subsaharians i magrebins.

aquí en España todavía no hemos llegado al punto de meternos directamente, hasta para las elecciones municipales no tenemos derecho, no tenemos vías abiertas o puertas. (ASAH0)

De momento creen que no es lo suyo, cambiaría si pudieran votar en las municipales, entonces interesaría estar al día, pero ahora es algo independiente, ajeno a ellas. (ASAFDO)

Els representants gitanos tenen més clar que la lluita pel seu poble ha de ser en el nivell social i en el nivell polític (nacionalisme gitano molt més manifest entre els representants dels joves):

La lucha del pueblo gitano debe ser social y política [...], en Madrid hay un plan [...] Plan de Desarrollo del Pueblo Gitano, está gestionado por los ayuntamientos y las diputaciones pero esta gestionado de tal... de tal... de una manera tan nefasta que nunca llega al pueblo gitano. (ASGJMIO)

Aquest jove gitano, molt més bel·ligerant que la resta, finalitza explicant que aquest pla cerca també representants polítics entre el poble gitano. Un altre dels entrevistats (ASGMIL) ens justifica també aquesta necessitat de representants a nivell polític per defensar llurs interessos i no dependre de «*pajarracos* intermediaris, cal jugar dins el sistema».

3. Participació i coneixement de les associacions entre les minories ètniques

L'anàlisi de la participació i el coneixement es realitzarà principalment a partir de les dades obtingudes en l'enquesta, les quals són complementades i enriquides pels discursos de les entrevistes en profunditat. La primera conclusió que podem extreure és l'elevat desconeixement de les associacions que existeixen (51,6%), i aquest s'incrementa entre els immigrants (71,8%). Les associacions més mencionades de forma espontània són: l'associació Futur de Lleida —17,9% del total i 39,6% dels gitanos, evidentment més conegut a Lleida (26,5%)—, l'associació d'Africans de Lleida (7,8%, el 14,1% dels estrangers i el 10,5% de Lleida), Camelamos (6,5% i 14,4% dels gitanos), la Plataforma de Jóvenes Gitanos (3,3% i el 7,2% dels gitanos) i l'Associació Islàmica (3,1%, el 5,7% dels immigrants). Es tracta d'associacions properes, de la mateixa província o de l'altra província limítrof (també estudiada) i que intervenen en el seu context més immediat. Alhora cada col·lectiu menciona les pròpies i «oblida» davant la pregunta espontània les associacions nacionals o coordinadores d'associacions. Al mateix temps també hem observat com el coneixement es relaciona amb els desplaçaments, de manera que apareixen entre els que han emigrat (extracomunitaris i gitanos) associacions d'altres indrets.

La cohesió associativa o l'organització que hi ha en cadascun dels dos col·lectius ha estat analitzada, entre d'altres qüestions, a partir d'una frase uti-

litzada com a estímul que afirmava el següent: «Els gitanos o estrangers estem units i organitzats en aquesta província». La resposta obtinguda se situa en el punt mitjà, entre poc i bastant d'acord (mitjana: 2,54)¹², i també es caracteritza per una elevada no-resposta (21,8%), fet que ens reafirma en el descoïneixement de les associacions existents. El que pot resultar més interessant és la percepció d'organització i unió que hi ha entre els gitanos que es redueix entre els estrangers i que se situa propera al poc acord amb què estan organitzats. Internament els immigrants que consideren que el col·lectiu està més organitzat —que són els que després veurem que més creuen que defensen llurs interessos— són els legals i els de l'Àfrica negra; d'altra banda, són els asiàtics els que es consideren menys organitzats. L'única significació observada entre els gitanos és que els emigrats afirmen estar més organitzats que els nascuts a la província, ja que han de recórrer amb més freqüència a l'associació per informar-se o per obtenir-ne ajut. La diferenciació entre aquests dos grups gitanos s'ha anat repetint en altres aspectes, com ara: posicionament laboral, característiques de l'habitatge, la qual cosa posa de manifest que l'emigració, per tot el que comporta, els distancia internament (Garreta, 1998a).

Anteriorment hem esmentat la possibilitat que existeixi distància entre l'associació i els seus representats, per aquest motiu s'ha analitzat la utilitat conferida a les associacions: més de la meitat dels entrevistats considera que té una utilitat (55,6%), tot i que el 25,4% no li'n troba cap. Seguint amb les concrecions realitzades, aquesta idea d'utilitat és més present entre els gitanos (69,5%) que entre els estrangers (44,2%), que se signifiquen per la resposta negativa (32,3%). Un pas posterior fou que justificuessin aquesta resposta. Entre els que creuen que la tasca és positiva l'argument principal és que ajuda i defensa els seus interessos (30,9%) i que reuneix el col·lectiu (29,2%)¹³ —tot i que també n'apareixen d'altres, com organitzar activitats (5%) i potenciar la cultura pròpia (4,3%)—. Entre els que afirmen que aquestes associacions no són útils, la percepció que no fan res (10,9%) és la crítica més nombrosa —tot i que també hi ha els que prefereixen arreglar-se sols (3,9%) i els que creuen que els líders no són de fiar (1,1%)¹⁴.

Les entrevistes en profunditat també ens han permès constatar l'existència de discursos crítics respecte a aquestes associacions, molt palesos entre els algerians. Vegem, per exemple, un algerià que diu que val més espavilar-se sol, tot i que valora el paper que podria fer a l'hora de divulgar la seva cultura:

12. La traducció a valors de les respostes obtingudes s'ha realitzat amb l'escala d'u a quatre, on l'u representa cap acord amb l'estímul presentat, mentre que el quatre representa molt acord amb aquest.
13. Incrementen resposta en aquestes dues opcions els de l'Àfrica negra, entre els quals, el 31,1% creu que reuneix i el 31,1% que ajuda i defensa els seus interessos —també cal dir que són els que se signifiquen per la poca resposta negativa a la utilitat conferida (27,3%)—. Alhora, són els homes gitanos els que estan més d'acord amb la utilitat (76,5%) i concentren resposta que ajuda i defensa els seus interessos (43,9%) i reuneix els gitanos (41,3%), mentre que les dones gitanes són les que menys coneixement en tenen (8,65%).
14. Les dues respostes parteixen principalment dels extracomunitaris.

Intereses, más vale que cada uno a su... porque yo soy así, porque hablando claramente, prefiero negociar con uno de aquí que un paisano porque muchas veces te dice esto, lo otro, tenemos que hacer esto o esto, el otro pero al final nada. (AH32SO)

N'hi ha, com el José, procedent de Guinea Equatorial, que pensen que abans tenien una utilitat en la tramitació de documents, però actualment no cobreixen les necessitats que té ell, ni tan sols la d'altres immigrants que necessiten informació:

Había una asociación africanos aquí que hacíamos siempre reuniones, yo era, bueno era, venía participar [...] Bueno, este momento servía para la gente que no tiene papeles, la gente que no tiene trabajo, la gente que venía, acabo de llegar, todo esto, ¿no?, te daban consejos que te decían: «Bueno, si quieres los papeles hace así, hace así a través de la asociación ayudamos, hacer así, hacer así». En ese momento iba un poco bien... Por ejemplo este momento, cuando venía a ver al presidente de la asociación, explicabas tus cosas a él... si te puedo hacer algo, ayudarte, hablarte, cosas... a orientarte... era ese momento un poco útil, ahora no, ahora ya no. (GEH27SL)

D'altres, com Sinayoko, procedent de la República de Mali, consideren que té utilitat però que també és més limitada que fa uns quants anys:

Si no hay dinero no se puede organizar nada... No hay dinero [...] no hay intereses, uno que vaya ahí, uno que viene, porque hay muchos que no saben ni leer ni escribir. Para enseñarle dónde tiene que llevar los papeles, aquellos tiempos aquí y llevar, pero ahora las cosas están muy modernizado, todo el mundo sabe dónde tiene que llevar los papeles, todo el mundo sabe dónde tiene que recoger el papel. Dirigemos a la asociación es haber un poco de complicación de los papeles en el campo del 86, 87, 88, hasta el 89. Ahora la Administración está correcto, la cosa un poco más rápido los papeles y no hace falta. Entonces la asociación na más que organizar la fiesta cultural. (MAH38CL)

D'altra banda, entre el col·lectiu gitano hem trobat discursos molt més favorables envers l'associacionisme:

El de la asociación... dio la cara cuando tenía que darla, y me gustó. Sí, confío en él, confío en él porque se ve serio [...] Ya te digo, de momento me saqué el permiso de conducción y mucha gente está aprendiendo a leer. O se iban a por el carnet de conducir y les dijeron no, si no sabes leer, ¿cómo te vas a sacar el carnet de conducir? y ya le empezaron a enseñar a leer, y luego el carnet de conducir, o sea eso, una pasada a mi modo de ver. (GH22COO)

I que es manifesta sovint com a grup d'interès o de pressió per a l'obtenció de determinades demandes del col·lectiu o de part d'aquest:

[...] Cuando quieren ellos obtener algo para beneficiar al pueblo gitano, sea en viviendas o en subvenciones, lo que sea, si hay un colectivo hay una fuerza. (GH71CL)

Però, com hem observat en l'enquesta, també n'hi ha que són conscients que les associacions existents no els representen, com per exemple serien els que resideixen en una zona d'habitatges degradats, anomenats pels altres *pelú-ox* que consideren que no es fa prou per ells des de les associacions, fet que els porta a considerar-se com un grup que ha de defensar els seus propis interessos. Aquest és encapçalat per un *tío* que realitza aquesta funció i fa de jutge dels conflictes (per utilitzar paraules seves):

Sí, se ha notado mucho, con los gitanos se ha notao mucho, se ha hecho cosas muy grandes porque mira, yo voy al colegio, al colegio, que si no es por mí no va ninguno al colegio, luego pues hay otra cosa, también hemos quitao el robo, la droga, ésos que si fuman chocolate también lo hemos quitao, muchas cosas de eso. Porque aquí ande estoy habían sis familias portuguesas y los eché yo, vendían droga a todo el mundo y claro, no eran de aquí, eran portugueses pero se aposentaron, entonces nos juntaremos todo el barrio y dije yo, fuimos treinta o cuarenta, fuera de aquí, los echamos. (GH63CL)

També hi ha crítiques més generals referides als líders o representants, com ha indicat tímidament l'enquesta. Aquests no responen al que s'esperava o, com diu l'enquesta, no són de fiar, ja que en el moment que adquireixen una posició a nivell representatiu o social s'encimbellen i obliden part dels seus referents culturals sense respondre, en bona part de les seves actuacions, al que els quasigrups (per utilitzar Dahrendorf) els demanen. La transcripció següent és un exemple representatiu dels que manifesten aquesta opinió:

En Andalucía, en Andalucía la situación es, cómo te diría, es distinta. Los gitanos, hay gitanos que sí, que realmente son muy gitanos, muy gitanos, en Andalucía y tienen, tienen las tradiciones muy arraigadas. Son los andarios, son los canasteros, son los gitanos del estrato más bajo, por decirlo de alguna forma. Pero los gitanos encumbrados, muchas veces pecan de lo siguiente: que se olvidan de los que están abajo y se agachonan, y se vuelven agachonados, y muchas veces, pues si ellos van a la universidad, conviven con payos, se mueven en ámbitos sociales de altas esferas y se olviden de la gente de abajo, se olvidan las tradiciones culturales, se olvidan de la libertad, del respeto a los gitanos viejos, de la tolerancia, de la solidaridad y de la unidad familiar, entre otras cosas. Se agachonan, se vuelven payos, por decirlo de alguna forma, pierden todo su bagaje cultural e histórico. (X), tiene la sede en Barcelona. Pues ese señor se dedicó principalmente, hizo cosas por el pueblo gitano hizo cosas, hizo cosas memorables, hizo cosas notables pero principalmente a lo que se ha dedicado es a labrarse su carrera política y a labrar un estatus de gitano encumbrado. Dentro del pueblo gitano de la calle, a (X) no se le tiene en cuenta [...] Ahora no tenemos ningún representante. (ASGJMIO)

En relació amb això, hem preguntat directament si creuen que les associacions defensen llurs interessos: el 38,6% creu que sí i el 38,9% ho nega¹⁵. Els

15. El 3,6% no les coneix i el 18,9% no respon a la qüestió.

que hi responen afirmativament segueixen sent sobretot gitanos (51,5%), així com també els residents a poblacions més grans¹⁶, on hi ha més presència i més actuacions d'aquestes associacions. Seguint amb la concreció interna dels estrangers, els reagrupats són els que hi responen més positivament (36,9%) i altra vegada els legals (31,7%) i els de l'Àfrica negra (47%). Entre els gitanos que consideren que les associacions els representen, els homes se signifiquen per la resposta positiva (60,2%) i les dones incrementen la no resposta per desconeixement (21,5%), seguint pautes anteriorment exposades.

A part de l'associacionisme ètnic (gitanos) i per zona de procedència, país o gènere (immigrants), hi ha altres associacions que els són simpàtiques o a les quals han acudit els entrevistats: Càritas (30,6%), Creu Roja (26,1%) i el CITE de Comissions Obreres (7,5%)¹⁷. Es tractaria d'associacions que el col·lectiu IOE (1987) anomena «els dos especialitzades en la integració dels immigrants» (ho fem extensiu a minories ètniques) des dels autòctons o grup majoritari. Els fragments següents sintetitzen el que els dos col·lectius pensen, malgrat les crítiques que veurem, que fan aquestes organitzacions per ells: suport i assistència social.

Hay mucha gente aquí pobrecica, hoy en día en Monzón, que viene aquí a pedir, los veo yo que van a Cáritas, les dan jerseys, les dan mantas en invierno, pues eso es una cosa muy buena. [...] Mi madre ha ido por necesidad, por la cara, ¿sabes lo que quiero decir? Por necesidad, porque les hacía falta, a lo mejor mantas, le hacían falta. Hoy en día mi madre, somos cinco hijos, no le hace falta nada. (GH22COO)

Cáritas, como es común para todo el mundo, es una asociación de Cáritas de bienestar sociales que quieren ayudar al marginao, hemos ido muchas veces donde ellos, también lo he hecho para pedirles a lo mejor para gente que han venido de fuera a buscar trabajos aquí y se han encontrao pues nada, (X) ha ido a la Cruz Roja, a Cáritas para pedirles pues que les den, cuestión de alimentos, comidas, hasta que ellos empiezan su trabajo. Eso sí porque Cáritas no se trata que es una asociación, es más pronto un colectivo de bienestar social para todo el mundo. (GH71CL)

La crítica a aquestes organitzacions és més gran entre els que resideixen a ciutats més petites on no tenen representació, fet que els obliga a realitzar desplaçaments molestos o a no poder gaudir del que fan. Per exemple, en Hassan, un marroquí que creu que viuen del treball amb immigrants i a aquests no els arriba l'ajut que necessiten i requereixen:

Si la conozco, aprovechan de la gente [...], por ejemplo Cruz Roja tiene un capital para los inmigrantes y nosotros... ellos cogen esta capital, cada año tie-

16. El 45,4% dels de poblacions de més de deu mil fins a cinquanta mil i el 44,7% dels de més de cinquanta mil.

17. Tot i que també apareixen els que diuen que no senten simpatia per cap associació o no hi han acudit mai (52,6%).

nen un presupuesto que... sabes que hacen ellos, ellos de esto de la educación hacer por ejemplo, esta educación que el gobierno da un dinero para ellos, para que ellos mantienen esta gente y educarlos y por ejemplo yo estoy aquí en (Z), estoy aquí en (Z), tengo que bajar andando hasta (W) para coger la formación o hay veces hay unos que no trabajan, por ejemplo hay unos que no puede y además no hay, en este tiempo donde la hora que hace formación no hay ni tren, ni autocar, ni nada. Si te dan la ayuda por lo menos haces un coche y das por una vuelta por los pueblos y coges gente y vas, llevarlos y volverlos, pero ellos tienes que venir, hombre tengo que venir para formarme, tengo que pasar dos horas en el camino, ir y volver. (MH29SL)

Però és evident, com ja hem destacat, que n'hi ha que veuen els beneficis d'aquestes organitzacions, però aquest discurs no treu que es queixin, com l'anterior, de les dificultats, les complicacions i les exigències que han de superar per aconseguir quelcom, i alguns no entenen quins són els criteris distributius:

Tienes que justificar, dar, darles el teléfono del jefe, donde quieres trabajar y ellos hablan con él, es verdad que ése va a trabajar ahí o no. Así, así te pueden pagar el billete, si no tienes ni teléfono, ni jefe, no pueden, así no te dan billete. Pero a veces sí, a veces te dan, una vez al año. Te pagan el billete una vez al año. Cáritas es una cosa, yo lo vi muy complicada, es que te entras en la Cáritas y preguntas por ejemplo, bueno te quedas en un pueblo y sin billete... te cogen los datos, cómo te llamas, bueno los datos, todo y de dónde eres y preguntan por qué te vas. Luego no te dan nada, está cogiendo los datos y no te dan, no dan ni una ayuda y que significa, no lo sé cómo. (MH28SO)

Dicen que no tienen ese programa, no existe aquí en (Y) y Cáritas, sí en Madrid, no funcionan igual, tienen muchas cosas en común pero otras no. Yo, de hecho, mis hijas siempre les he ido a buscar ropa ahí pero aquí se vende, aquí se vende pues, no caro, no, pero se vende y las ayudas también no son iguales. Bueno, yo entiendo que (Y) es un pueblecito, que tampoco reúne las condiciones de una ciudad grande. (GED26CL)

Entre els gitans també apareix aquesta incomprensió dels criteris:

Hay veces que te ayudan, otras no [...] Hay meses que vamos mal, vamos a Cáritas le decimos lo que nos pasa y nos ayuda, y hay otras veces que vamos peor y nos niegan la... el dinero para alimentación. (GD19SO)

També cal fer palès un altre factor que influencia la imatge d'aquestes organitzacions en els col·lectius estudiats i que l'hem observat principalment entre els representants de les associacions, o exrepresentants que s'hi han hagut de «barallar». Aquests emfasitzen en la incomoditat burocràtica (com d'altres han fet com a usuaris) i reivindiquen que són els mateixos gitans els que s'han de representar.

La *Plataforma Intercultural*, on participen diferents associacions ètniques i mixtes potenciant les relacions interculturals, ha estat l'espurna que ens ha fet

interessar per l'actitud respecte a l'associacionisme mixt. Prenent com a referent aquesta idea, hem recollit les opinions respecte a l'existència d'una associació mixta entre immigrants i gitanos — presents en aquesta plataforma— i els motius a favor i en contra de la seva creació o del seu manteniment. Només el 20% diu que s'ha de crear una associació mixta, el 56,5% creu que no s'hauria de fer¹⁸. Els que responen afirmativament ho fan per considerar que és interessant, ja que tenen problemes semblants (17,9%) i poden col·laborar per solucionar-los. D'altres respostes minoritàries afirmen que es pot aprendre quelcom o millorar la situació actual. D'altra banda, per manifestar-se en contra argumenten que no tenen problemes comuns (45%), així com també que no hi volen tractes (7,4%), que són diferents (1,8%) i que tenen creences religioses diferents (0,6%) que els distancien.

Les entrevistes ens han permès conèixer diferents visions de l'associacionisme interètnic i aprofundir-hi. Un dels discursos que es reproduïx en l'enquesta és el dels que consideren que cal col·laborar, ja que els gitanos i els immigrants pateixen situacions semblants per discriminació en l'habitatge, el treball... D'altres expressen reticències, recordem que són més de la meitat, a aquesta plataforma mixta; alguns gitanos, per centrar-nos en aquest col·lectiu, prefereixen que les associacions mixtes siguin amb els païos, ja que són i s'identifiquen com a espanyols i no haurien de «lluitar» al mateix nivell que els altres que no tenen aquesta condició, ser ciutadans:

[...] todos somos hijos de Dios, pero un negro pues es como un gitano, no está considerado mejor un africano que un gitano. Porque el que ahora obviamente te voy a decirte una cosa y quiero que me comprendas. Yo, he tenido tres hijos, los tres han hecho el servicio militar como otro cualquiera. Yo he hecho el servicio militar, me pasé treinta y seis meses, fui como un español y no estamos vistos, incluso un africano le dan todo lo que le haga falta, más que a un gitano. Y yo creo que no tendría que ser eso, porque aquí hay mucha diferencia. (GH63CL)

Dins el col·lectiu d'immigrants s'observa també que hi ha la idea que els gitanos s'ho han de fer amb els altres espanyols, i alhora apareix una nova diferenciació segons la preferència per les associacions formades exclusivament pels de l'Àfrica negra o pels magrebins i els que prefereixen una associació conjunta:

Yo, yo lo que me gustaría que sea una asociación por todos los emigrantes africanos que estén en España, que no sea una asociación sólo para guineanos, la gente del Senegal, no. Que sea una asociación de todos los emigrantes, todos los emigrantes tenemos casi mismo problema, pues si es una asociación tiene que ser una asociación para todo el mundo [...] ¿Los gitanos? Eso no, tendría que hablar mucho porque no estoy bien orientado para hablar de los gitanos, es una... es una cosa que solamente los españoles tienen que hablar de eso. (GEH27SL)

18. Els més disposats són els gitanos (25,5%), en comparació amb els immigrants (15,5%).

Dins els estrangers seguirien destacant-se els asiàtics per la concentració en la resposta negativa (63,6%) o la no-resposta (36,4%), i justifiquen la negativa pel fet de tenir problemes diferents (45,5%) i no voler-hi tracte (18,2%). Als estrangers, en línia de la citació anterior, se'ls ha demanat també el grau d'acceptació d'associacions formades per individus de nacionalitat diferent. El 62,8% està d'acord a crear-les o que existeixin, i l'11,8% s'hi neguen. Altra vegada el principal motiu per acceptar-ho és pensar que tenen problemes semblants (60,9%). En canvi, els que neguen la seva utilitat creuen que tenen problemes diferents (10,1%), no hi volen tracte, tenen creences religioses diferents i tenen idiomes diferents. Per concretar, cal dir que són els reagrupats (18,5%) i els il-legals (19,1%), pel que comporten les dues situacions, els que incrementen la resposta negativa i, en concret, els que argumenten tenir problemes diferents. Per últim només volem reiterar que són els gitanos emigrats els que se senten més propers als estrangers, per la vivència semblant, i estan més d'acord amb l'associació mixta (41%), principalment perquè consideren tenir problemes comuns. En canvi, els nascuts a la província es caracteritzen per la resposta negativa i perquè consideren que no comparteixen problemes.

4. Conclusions

La presa de consciència d'interessos comuns comporta que determinats col·lectius es vegin obligats a organitzar-se per defensar llurs interessos, l'associacionisme de les minories, tot i que pot sorgir per iniciativa pròpia, és condicionat pel context que ho potencia —una altra qüestió és que associar-se comporti poder aconseguir millorar la seva situació.

L'existència d'interessos latents, seguint R. Darhenforf, comporta que en una societat, on sembla innegable la creixent organització de la vida social, determinats col·lectius afectats per situacions de subordinació o exclusió (a nivell estructural, cultural o d'identitat) es vegin obligats a mobilitzar-se per defensar-los. En aquesta situació els quasigrups ètnics mencionats per John Rex no serien pròpiament les associacions, sinó el conjunt del grup ètnic amb uns interessos comuns. En canvi el grup d'interès —amb una estructura, una forma donada d'organització, un programa uns objectius i uns integrants reconeguts—, quallat en una associació (nucli del nostre interès), és empíricament més reduït que el seu camp de reclutament, els quasigrups. D'aquesta forma, interpretant l'associació com un grup d'interès, no sempre es correspon aquest amb el quasigrup, ja que és possible que existeixi una fractura entre aquests i els seus «representants».

L'estudi que hem dut a terme ha analitzat, entre d'altres aspectes, aquesta fractura. Així, primerament constatem l'alt desconeixement (aproximadament la meitat), sobretot entre els extracomunitaris i els magrebins, de les associacions que existeixen. D'altra banda, la utilitat conferida a l'associacionisme, ètnic entre els gitanos però transnacional o nacional entre els immigrants, posa de manifest que també existeix distància respecte a part dels representats, tot i que és menor entre els gitanos, un nombre important dels quals considera que

les associacions defensen llurs interessos i aglutinen el col·lectiu. Aquest fet no treu que també una part dels gitanos cregui que no fan res. Així, considerar que és poc útil és una resposta que apareix més freqüentment entre els estrangers; creuen que l'associacionisme ha perdut el seu paper d'ajut i gestió de documentació i que no ha assumit encara un paper prou rellevant en altres funcions com, per exemple, la promoció de la cultura (en indrets on les associacions són poc visibles i actuen esporàdicament és més freqüent aquesta opinió). D'aquesta forma no tots els «representats» per aquestes associacions, que volen convertir-se en els interlocutors reconeguts d'aquestes minories —reconeixement intern i social però sobretot de l'Administració—, se'n senten.

Aquestes associacions, enteses com una forma de vertebrar la minoria i de defensar-ne els interessos, és a dir, com a base per a l'acció col·lectiva, poden actuar com a catalitzador del procés d'integració social i de la seva negociació, com també de la seva participació política, però cal que es tinguin ben present aquesta distància. De tota manera, creiem que tampoc han de ser omnipresents i intervenir en totes les vessants: laboral, social, cultural, política... Cal que tinguin uns objectius que no representin guetització associativa de la minoria o, per dir-ho d'una altra forma, una institucionalització paral·lela per la resolució de conflictes, promoció de la cultura, etc. que no comportaria integració. L'associació ha de tenir el seu paper, fins i tot fer-ne d'altres en una fase de consolidació o transició, però, per exemple, per resoldre un conflicte laboral el referent seria el sindicat (sempre, i clar, que aquests assumeixin la tasca). Això en part ho hem observat entre els immigrants, on l'associacionisme ha perdut el paper de tramitador de documentació, tasca que en part ha assumit l'Administració, però encara no s'ha trobat el nou encaix.

Després d'analitzar els principals objectius de les associacions d'immigrants, els hem pogut sintetitzar en els següents: crear i potenciar la xarxa de relacions, assessorar en la documentació, assessorar en situacions de discriminació i racisme, evitar la pèrdua de costums i tradicions, organitzar la formació..., però no sempre ho assoleixen. Aquestes associacions veuen dificultada la seva activitat pel desinterès de bona part del quasigrup, per la manca de temps dels que haurien d'empènyer, per l'escassetat de recursos i per la percepció per part d'altres institucions que no són interlocutors que calqui tenir en compte. Aquest darrer fet comporta que tinguin la percepció de ser «utilitzats» en moments puntuals. Tot i això, n'hi ha alguns que es coordinen a nivell autonòmic o nacional donant una aparent imatge de consolidació.

Per la seva banda, els objectius de les associacions gitanes incrementen interès per la cultura, i apareixen com a principals objectius: la promoció i integració del gitano sense pèrdua de la cultura, la promoció de l'escola entre els gitanos, la promoció dels joves en l'educació i formació (aquest fet que vulguin portar els infants a l'escola i no es percebi que volen canviar l'escola fa que alguns els vegin com a apaiats), la revalorització de la identitat, l'eradicació de vivendes degradades, la lluita contra la droga i la delinqüència i la lluita contra el racisme i la discriminació. Hem observat que les associacions gitanes, especialment les més antigues, aconsegueixen millor els objectius dels

quals han estat creades perquè fa més temps que treballen i l'Administració els atorga un paper més rellevant com a potenciadores de la integració del col·lectiu. Però també existeix la percepció que són utilitzades per les administracions quan les necessiten i que no els atribueixen la capacitat per gestionar recursos propis que els permetrien realitzar activitats i assolir bona part dels seus objectius.

En síntesi, a excepció d'algun cas molt concret, l'associacionisme és embrió i no funciona com un important eix estructurador de la comunitat ni com a catalitzador del procés d'integració, especialment entre els africans, per la qual cosa les associacions es queden amb la iniciativa de poques actuacions, condicionades per la pròpia limitació d'esforç i manca de recursos. L'activitat més coneguda que organitzen són jornades interculturals, on assumeixen un paper important.

Per últim, només volem mencionar que l'associacionisme mixt no és una idea gaire acceptada, tot i que funciona en una de les províncies i que organitza aquestes jornades. Són els gitanos (que com s'ha presentat confien més en l'associacionisme) els que més a favor s'hi mostren, ja que creuen que poden resoldre problemes que comparteixen (es tractava principalment dels gitanos que han emigrat, que han viscut un procés semblant). Per part dels immigrants, els gitanos són autòctons i cal que s'associïn amb aquests, mentre que ells ho han de fer amb immigrants d'altres països perquè hi tenen molt en comú (tot i això prefereixen associar-se per zones, Magrib i Àfrica negra, i si fossin més nombrosos, per països de procedència). Però, com ja hem constatat, el fet d'associar-se no deixa de ser una opció condicionada per la dinàmica en què estan immersos, com ens ha dit un interlocutor «cal jugar segons les regles del sistema», fet respecte al qual no hi ha consens.

Bibliografia

- BARTH, F. (1976). *Los grupos étnicos y sus fronteras. La organización social de las diferencias culturales*. México: Fondo de Cultura Económica.
- CALVO BUEZAS, T. (1993). «Evolución de la minoría étnica gitana en España: perspectiva antropológica». Ponència presentada en el I Encuentro Estatal sobre el Programa de Desarrollo Gitano. Zaragoza: Ministerio de Asuntos Sociales (no publicat).
- CASEY, J. (1995). «El papel de las organizaciones no gubernamentales en la elaboración de las políticas públicas: el caso de la integración de inmigrantes extranjeros en Catalunya». Memòria pel Doctorat en Ciència Política. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Ciència Política i de Dret Públic (no publicat).
- CASTELLS, S.; MILLER, M.J. (1994). *The age of migration. International population movements in the modern world*. Londres: The Macmillan Press Ltd.
- CEBRIÁN ABELLÁN, A. (1992). *Marginalidad de la población gitana española*. Múrcia: Universidad de Murcia.
- CRESPO, R. (1995). «Negro-africans a Catalunya. Els nous Catalans?». A *Ètnia i nació als mons africans*. Barcelona: *L'Avenç*, 251-272.

- DAHREBDORF, R. (1979). *Las clases sociales y su conflicto en la sociedad industrial*. Madrid: Rialp (primera edició, 1957).
- DOUGLASS, W.A.; LYMAN, S.M. (1994). «La etnia: estructura, proceso y compromiso». A DOUGLASS, W.A.; LYMAN, S.M.; ZULAIKA, J. *Migración, etnicidad y etnonacionalismo*. Bilbao: Universidad del País Vasco, 53-78. (Primera edició, 1976: «Lethnie: structure, processus et saillance». *Cahiers Internationaux de Sociologie*, vol. 61, 197-220).
- GALLISSOT, R.; BOUMAÑA, N.; CLEMENT, G. (1994). *Ces migrants qui font le prolétariat*. Paris: Méridiens Klincksieck.
- GARRETA, J. (1998a). «La integració sociocultural de les minories ètniques». Estudi comparatiu entre immigrants extracomunitaris i gitanos residents a les províncies de Lleida i Osca. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (format micro-fitxa).
- (1998b). «La construcció de la comunicació intercultural. Identitats col·lectives, minories ètniques i integració sociocultural». *Perspectiva Social*, núm. 39. Barcelona: Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona, 53-84..
- GIDDENS, A. (1994). *Sociología*. Madrid: Alianza Universidad Textos.
- GLAZER, N.; MOYNIHAN, D.P. (1963). *Beyond the Melting Pot*. Massachusetts: The Massachusetts Institute of Technology Press.
- HEPBURN, M.A. (1992). «El problema de multiculturalismo y de la cohesión social en una sociedad democrática: los Estados Unidos ¿modelo o ejemplo?». *Perspectivas*, vol. XXII, núm. 1, 83-93.
- IOE (1987). «Los inmigrantes en España». *Documentación Social. Revista de estudios sociales y sociología aplicada*, núm. 66. Madrid: Caritas.
- (1994). *Marroquins a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Mediterranis.
- KASTORYANO, R. (1994). «Construction de communautés et négociation des identités: les migrants musulmans en France et en Allemagne». A MARTÍN, D.C. *Cartes d'identité. Comment dit-on «nous» en politique?* Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 229-244.
- LAMO DE ESPINOSA, E. (1995). «Fronteras culturales». A LAMO DE ESPINOSA, E. (ed.). *Culturas, estados y ciudadanos. Una aproximación al multiculturalismo en Europa*. Madrid: Alianza editorial, 13-79.
- LIÉGEOIS, J.P. (1987). *Gitanos e itinerantes. Datos socioculturales. Datos sociopolíticos*. Madrid: Asociación Nacional Presencia Gitana.
- (1994). *Roma, tsiganes, voyageurs*. Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- MARTÍN SERRANO, M. (1993). «Los efectos sociales de la política migratoria». *Política y Sociedad*, núm. 12, 37-43. Madrid: Revista de la Universidad Complutense, Facultad de Ciencias Políticas y Sociología.
- POINSOT, M. (1991). «L'intégration politique des jeunes Maghrébins: deux stratégies associatives dans la région lilloise». *Revue Européenne des Migrations Internationales*, vol. 7, núm. 3, 119-137.
- PORTA, D.; MATTINA, L. (1986). «Ciclos políticos y movilización étnica: el caso vasco». *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 35, 123-148. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- PRADA, M.A. (1992). «España de país de emigración a país de inmigración». A ROQUÉ, M.A. (ed.). *Els moviments humans en el Mediterrani occidental*. Barcelona: Institut d'Estudis Mediterranis, 209-241.

- REX, J. (1986). *Race and ethnicity*. Milton Keynes: Open University Press.
- (1987). *Race relations in sociological theory*. Londres: Routledge & Kegan Paul (primera edició, 1970).
- (1988). *The ghetto and the underclass. Essays on Race and Social Policy*. Vermont: Gower Publishing Company.
- (1995). «La metròpoli multicultural: la experiència Britànica». A LAMO DE ESPINOSA, E. (ed.). *Culturas, Estados y ciudadanos. Una aproximación al multiculturalismo en Europa*. Madrid: Alianza editorial, 197-224.
- RICHMOND, A.H. (1984). «Adaptation et conflicts socio-culturels dans les pays d'immigration». *Revue Internationale des Sciences Sociales*, vol. XXXVI, núm. 3, 551-568. Unesco.
- SAN ROMÁN, T. (1994). *La diferència inquietant. Velles i noves estratègies culturals dels gitanos*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular. Editorial Altafulla.
- SOLÉ, C. (1981). *Integración sociocultural de los inmigrantes en Cataluña*. Madrid: CIS.
- TABOADA-LEONETTI, I. (1989). «Cohabitation pluri-ethnique dans la ville: stratégies d'insertion locale et phénomènes identitaires». *Revue Européenne des Migrations Internationales*, vol. 5, núm. 2, 51-70. Poitiers: Université de Poitiers.
- (1991). «Stratégies d'intégration». *Informations Sociales*, núm. 14, 11-19. París: CEDEX, Publicacions de la Caisse Nationale des Allocations Familiales.
- TOURAINÉ, A. (1995). «¿Qué es el multiculturalismo? *Claves de Razón Práctica*, núm. 56, 14-25. Madrid.
- (1996). «Faux et vrais problèmes». A WIEVIORKA, M.: *Une société fragmentée? Le multiculturalisme en débat*. París: La Découverte, p. 291-319.
- (1997). *Pourrons-nous vivre ensemble? Égaux et différents*. París: Fayard.
- TRIPPIER, M. (1989). «Les associations, l'entreprise et la vie locale». *Revue Européenne des Migrations Internationales*, vol. 5, núm. 1, 85-95. Poitiers: Université de Poitiers.
- WALLERSTEIN, I.; BALIBAR, E. (1991). *Raza, Nación y clase*. Madrid: IEPALA. (Primera edició, 1988: *Race, Nation Classe. Les identités Ambigües*. París: Editions La Découverte.)